

Uluslararası Uyghur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, 2014, Sayfa: 103-111.
Xelqara Uyur Tetqiqati Jurnali, San: 4, 2014, Sehipe: 103-111.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 4, 2014, Page: 103-111.

HOTEN VE KASHGAR'DAN: GUNNAR JARRING VE JARRING KOLEKSİYONU*

*Gunilla TÖRNVALL***

*Çeviren: Serkan ÇAKMAK****

ÖZET

Bu yazı, sveç Lund Üniversitesi kütüphanesinde bulunan Jarring Koleksiyonu envanteri, koleksiyonun toplanma süreci, koleksiyona katkıda bulunan sveçli misyonerler ve bu bağlamda sveç Misyonerlik Ahit Kilisesi'nin Doğu Türkistan'daki faaliyetleri ve sveç Misyonerliği Matbaası bunun yanı sıra yaptığı çalışmalarla koleksiyonun temelini atan sveçli Türkolog Gunnar Jarring hakkında kısa bilgiler veren From Khotan and Kashghar: Gunnar Jarring and the Jarring Collection başlıklı makalenin çevirisidir.

Anahtar Kelimeler: Jarring Koleksiyonu, Gunnar Jarring, sveç Misyonerliği Matbaası.

FROM KHOTAN AND KASHGAR:

GUNNAR JARRING AND THE JARRING COLLECTION

103

ABSTRACT

This paper is a Turkish translation of the article entitled: From Khotan and Kashgar: Gunnar Jarring and the Jarring Collection which informs briefly about inventory of Jarring Collection in Library of Lund University in Sweden and how was collected the collection, Swedish missionaries who contributed to this collection and missionary activities of the Mission Covenant Church of Sweden in Eastern Turkistan and The printing office of the Swedish Mission besides Swedish Turcologist Gunnar Jarring who set the scene for this collection by his donations.

Keywords: The Jarring Collection, Gunnar Jarring, The printing office of the Swedish Mission.

* Bu tanıtım yazısı Lund Üniversitesi kütüphanesinin resmi internet sitesinde Jarring Koleksiyonunun tanıtım sayfasında PDF eklentisi olarak yer almaktadır. Yazının aslına ulaşabilmek için erişilebilir: <http://www6.ub.lu.se/extern/dokument/pdf/jarring/Kashgar/FromKhotanKashghar.pdf>

** Bu yazıda Lund Üniversitesi Kitap Tarihi Bölümü öğretim üyesi olarak görevinde bulunmaktadır. Bu tanıtım yazısı kaleme alınırken Jarring Koleksiyonunda görev yapmaktaydı.

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum-TÜRK YE, E-posta: serkancakmak@msn.com.

Giri

şveçli diplomat ve filolog Gunnar Jarring (1907-2002), 1982 yılında Lund Üniversitesi kütüphanesine Do u Türkistan'dan getirdi i e siz yazma eserler koleksiyonunu ba ıladı. Bu son derece zengin koleksiyon, dünyanın üçüncü büyük Do u Türkistan yazmaları koleksiyonudur. Bu yazmalar, bugün Çin'in Sincan eyaleti sınırları içersinde yer alan ve eski pek Yolu üzerinde bulunan Orta Asya slam dünyasının Ka gar ve Yarkent gibi muhitlerinden gelmi tir.

Jarring koleksiyonu, 16. ve 20. Yüzyıllar arasında farklı tarihlere ait olan, ço u derleme niteli indeki 560 el yazması eserden meydana gelir. Gunnar Jarring, koleksiyonun bir bölümünü Türk dilleriyle ilgili doktora tezi için saha çalı ması yaparken, 1929-1930 yılları arasında, bahsedilen bölgede kaldı ı sırada kendisi satın aldı. Koleksiyonunun çok büyük bir kısmı, ba ta Uygurca olmak üzere Özbekçe ve Ça atayca gibi Do u Türkistan sahasında konu ulan dillerde yazılmı kitaplardır. Ayrıca Arapça ve Farsça yazma eserler de bu koleksiyonda yer almaktadır. Koleksiyon, Do u Türkistan kültürünü ve toplumunu yansıtan; klasik edebiyat ve halk edebiyatı ürünleri, slam diniyle ilgili el yazmaları, hukuki ve tarihi evraklar, ticaret, tıp ve mistisizm hakkındaki el kitapları, vs. yanında Do u Türkistan'da şveç misyoner faaliyetleriyle ilgili birçok parçayı da ihtiva etmektedir.

Gunnar Jarring

Gunnar Jarring 1907 yılında şveç'in güneyindeki Burnnby'da çiftçi bir ailenin çocu u olarak dünyaya geldi. 1926'da Lund Üniversitesinde ö renime baladı. Ö retmen olmak niyetiyle ö renimine Germen ve skandinav dilleri ile baladı; fakat daha sonrasında yabancı dillere olan ilgisi gittikçe arttı. Türkçe ö renme merakı onu sarmadan önce Rusça, Çekçe ve Sanskritçe ile ilgilendi. Arkada ları, bir Türkçe ö retmeni olarak gelecekte i bulamayaca ını ve bu nedenle böylesi tuhaf bir sahada doktora yapmanın çılgınlık oldu unu dü ündüler. Ancak bir çiftçi olan babası o luna güveniyordu ve onun çalı malarını finanse ederek ona yardım etti. Bu deste i bo a gitmeyecekti.

Jarring Türkçe çalı malarına devam etmeye karar verdi inde hocası Gustaf Raquette'den tavsiye aldı. Raquette, ona ya stanbul'da Osmanlı Türkçesi ya da Do u Türkistan'da Do u Türkçesi alanında dil çalı ması yapmasını önerdi. Raquette, Ka gar ve Yarkent'te misyoner bir doktor olarak bulundu u yıllarda Do u Türkçesini kendi kendine ö renmi ti. Jarring, Do u Türkistan'ın kula a daha ho geldi ini dü ünerek 1919 sonbaharında doktora tezi için materyal toplamak üzere oraya gitti. Buradaki saha çalı maları, 1933'te Lund Üniversitesine sunulan *Studien zu einer osttürkischen Lautlehre [Do u Türkçesi Ses Bilgisi Ara tırmaları]*, adlı doktora tezini netice verdi. ki yıl sonra Hindistan üzerinden Karakurum'u geçerek Ka gar'a geri dönmek giri iminde bulundu. Ke mir'de Çin sınırında bulunan Srinagar'a ula tı ında bölgedeki istikrarsız politik durum nedeniyle ona yolun kapalı oldu u söylendi. Buna kar ın Srinagar üzerinden geçen Do u Türkistanlı seyyah ve mültecileri inceleme fırsatını elde etti¹. Bu vesile ile Do u Türkistan a ızlarının ses kayıtlarını da yaptı. Bu ta plak kayıtların dijital kopyaları Lund Üniversitesi kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen diller dı ında Jarring; Arpça, Farsça, ngilizce ve Fransızcaya da hâkimdi. kinci dünya sava ı yıllarında şveç istihbarat te kilatı onun bu dil ö renme kabiliyetinin fark vardı. Jarring, Orta Do udaki askerî geli meleri izlemek amacıyla Ankara'daki şveç büyükelçili ine gönderildi. Böylece onun uzun ve ba arılı diplomatik kariyeri ba lamı oldu.

¹ Gunnar Jarring Do u Türkistan'a seyahati, oradaki çalı ması ve e itimi hakkındaki hatıralarını **Åter till Kashgar: Memoarer i nuet**, Stockholm: Bonniers 1979 adlı kitabında yazmı tir. Bu kitabın ngilizce çevirisi: **Return to Kashgar: Central Asian memoirs in the present**, Durham, N. C.: Duke 1986.

- Hoten ve Kaşgar'dan: Gunnar Jarring ve Jarring Koleksiyonu

Yeni Delhi, Tahran, Washington, Moskova ve Birle mi Milletlerdeki elçilik görevleri onun en önemli vazifeleri olarak söylenebilir. Jarring, 1957'de Ke mir anla mazlı ında Birle mi Milletler için ara buluculuk yaptı. 1967 Arap- srail sava ı sonrasında BM Genel Sekreterli i tarafından, Jarring heyeti olarak adlandırılan Orta Do u barı süreci komisyonunun özel temsilcisi olarak görevlendirildi. 1990'a kadar bu görevde kaldı.

Jarring, bir taraftan diplomatik kariyerini sürdürürken di er taraftan kendi koleksiyonundaki yazma eserler ba ta olmak üzere Do u Türkistan dilleri üzerine yaptı ı ara tırmalarına devam etti. Ara tırmalarının temposu emeklili inden sonra daha da arttı ve 2002'ye, 94 ya ındaki ölümüne, kadar planlandı ı gibi devam etti.

Lund Üniversitesi Kütüphanesi, Gunnar Jarring'in özel ar ivi, geni çaplı özel mektupla maları ile ta baskı olarak telif edilen 108 parçalık Orta Asya kitapları koleksiyonunu ve Ka gar'da basılan sveç Misyonerlik Ahit Kilisesi yayınlarını muhafaza etmektedir. Jarring'in u anda Stockholm Üniversitesinde bulunan², Orta Asya ile ilgili konular hakkında yayımlanmı geni çaplı kitaplar koleksiyonu; Kraliyet Edebiyat, Tarih ve Antikite Akademisi tarafından elde edilmi tir.

Do u Türkistan

Do u Türkistan Çin'in kuzeybatısında yer alır. Hindistan, Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Rusya, Mo olistan ile Çin'in Kansu, Çinghay ve Tibet eyaletleriyle sınır kom usudur. 1884'ten beri Çin'in kuzeybatısındaki bu bölgenin resmi ismi "yeni topraklar" anlamına gelen Sincan'dır. Do u Türkistan adı, 20. yüzyılın ba larında Türk halkı ve Batı Dünyası tarafından kullanıldı. 1945 itibariyle bölgenin tam adı Sincan Uygur Özerk Bölgesidir. Do u Türkistan terimi, bölücü iddialar³ nedeniyle Çin'de yasadı ı ilan edilmi tir.

Sincan iki yüksek araziden, Tanrı da ları silsilesinin ayırda ı kuzeydeki Çungarya havzası ve güneydeki Tarım havzası, meydana gelmektedir. Koleksiyondaki el yazması eserler, do uda Taklamakan çölü; kuzey, batı ve güneyde yüksek da larla çevrili olan Sincan'ın güneydo usundaki bölgeden getirilmi tir. Bazen *Alte eher* "altı ehir" (Ka gar, Yarkend, Hotan, Aksu, Kuça ve Turfan) olarak da gösterilen güneybatı bölgesi, vahalar dizisi istisna büyük oranda çöl ve eriyen da karlarının besledi i vadilerden olu ur. Sincan'ın ba kenti Urumçi, Çungarya havzasında yer alır. Jaring bu bölgeyi ziyaret etti inde Ka gar'dan Urumçi'ye seyahat etmek, dönemin yegâne ta imacılık vasıtası olan at arabasıyla veya at sırtında iki ay sürmekteydi.

Kapalı bir co rafya olmasına ra men Tarım havzasındaki ehirler, en erken MÖ 1. yüzyıldan beri Çin'in merkezinden Orta Do uya ve Akdeniz kıyısındaki ülkelere kadar uzanan pek Yolu vasıtasıyla bazı kültürel de i ikliklere sahne olmu tur. pek Yolu'nun kuzey ve güney dalları Ka gar'da birle ir. Jarring'in buraya geldi i 1929 yılında hala Avrupa'dan Ka gar'a gelmenin en kolay yolu, bugün Kırgızistan sınırları içerisinde kalan O ehrini ve deniz seviyesinden 3700 metre yüksekteki Pamir da ları üzerinde bulunan Terek Davan geçidini aarak gelen at ve e ek kervanlarına katılmaktı. Bu seyahat at sırtında iki hafta sürmekteydi. Bu kapalı bölge, ahalisinin hâlâ Orta Ça 'da ya ayan bir toplum olarak kalmasına yol açtı. 1929-1930'da burada elektrik, araba hatta bisiklet bile yoktu. Matbaacılık henüz Sincan'ın güneyine ula mamı tı.

² Stockholm koleksiyonunun tanıtımı için bakınız: Birgit N. Schlyter, "Gunnar Jarrings Centralasiensamling", *Dragomanen, Årsskrift utgiven av Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner*, Årg. 6, 2002, s.37-49. Aynı kayna ın elektronik ekli için bakınız: <http://orient4.orient.su.se/centralasia/JarringSamling.doc>

³ Arienne M. Dwyer, *The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse*, *Policy Studies 15*, East-West Center, Washington 2005, s. 51-52. Kitabın çevrimiçi yayını için: <http://www.eastwestcenter.org/stored/pdfs/PS015.pdf>

Orta Asya Türkçesi klasiklerinin bazı ta baskı nüshaları ve Ta kent, Buhara ve Semerkant'taki basım evlerinde yayımlanan slam dinine dair metinler mevcuttu fakat di er taraftan, kitapların ço u pazarlardaki müstensihler tarafından istek üzerine ço altılmı tı. Müstensihler nadir eserlerin kimde bulundu unu bilir ve onlarla istinsah izni için görü ürlendi.⁴

Bölgede konu ulan Türk dili, 1930'dan beri Uygurca diye adlandırılmaktadır. 1970'lere kadar Uygurca Arap alfabesiyle yazıldı. Daha sonra kısa bir süre Latin alfabesi kullanıldı. Bugün ise yine Arap alfabesiyle yazılmaktadır.

Koleksiyonun Olu turulması

Gunnar Jarring, Lund Üniversitesinde bir taraftan dil ara tırmaları yaparken di er taraftan üniversite kütüphanesinde yardımcı kütüphaneci olarak çalı tı. Saha çalı ması için Do u Türkistan'a giderken kütüphane için de erli yazma eserler toplama komisyonunda görevlendirildi. Bu hiç de kolay bir görev de ildi. Öncelikle kütüphane, alaca ı eyler için ona hiç para vermemi ti. Bütünüyle kendi bütçesine ba ımlıydı. Daha büyük bir problem ise satın almak için el yazması eser bulmaktı. Pazardaki Müslüman sahaflar bu genç gayrimüslime ku kuyla yakla tılar. Ona herhangi bir kitap veya el yazması eser satmak istemediler. Fakat bir zaman sonra Jarring Ka gar'da bir i portacı ve seyyar sahaf olan Molla Roze Ahun'la tanı ması Jarring'i ziyadesiyle memnun etmi ti. Roze Ahun ona önce demlikler ve mücevher teklif etti. Bir çift lastik ayakkabı aldıktan sonra Roze Ahun, Jarring'e el yazması eserler sundu. Birkaç ay sonra Jarring, etkileyici bir el yazma eserler koleksiyonunun sahibi oldu. Bu sıralarda Jarring, biraz Uygurca pratik yapmı ve Do u Türkistan'da satıcılara nasıl davranaca ını da ö renmi ti.⁵

Hatıratında Jarring, Prov. 370 kayıt numaralı mecmuayı nasıl elde etti ini öyle anlatır: Eve dönü vakti yakla ıyordu ve dönü için ayırdı ım para da suyunu çekiyordu. Tam bu sırada Roze Ahun da elinde bu mecmuayla çıkıp geldi. Kitabın ne kadar de erli oldu unu göstermek için onu iki eliyle tutup "Birçok kötü ruh bu kitabın içinde ya ıyor." dedi. Bu; birinin di a rısını tedavi etmek veya kötü çöl ruhlarından seyyahları korumak için duahanlar, kâhinler ve büyücüler tarafından okunan büyü ve duaları içeren bir aman kitabıydı. Roze Ahun bu mecmua için 10 Do u Türkistan dinarı istedi. Jarring ise ona 1 dinar teklif etti ancak sahaf bu ücreti çok dü ük bularak ilk kez Jarring'i geri çevirdi. Pazarlıktan bir gün sonra Jarring, bu kitap için 4 dinar teklif etti. Buna kar ılıklı en çok 9 dinara dü ebilece ini söyledi. Jarring ise, sunulan fiyatın yarısından fazlasını vermenin aptallık olarak de erlendirilece ini ö rendi i için 5 dinardan fazlasını vermeme kararıydı. Bir sonraki gün pazarlık devam etti lakin mecmuanın fiyatı hâlâ 9 dinardı. kisi de bir çıkmaza girmi gibi görünüyordu. Sonra Roze Ahun, ailesinin Jarring'e gönderdi i onun *Sydsvenska Dagbladet* adlı sveççe gazete koleksiyonunu gördü ve anla malarının iyi olaca ını söyledi. Sonraki bir konu masında Jarring, istedi i el yazması esere 2 kg *Sydsvenskan* Gazetesi ve 2 dinar mukabilinde sahip oldu unu ifade etmi ti. Pazarlık bundan sonra da devam etti ve Jarring, *Sydsvenskan* Gazetesi koleksiyonu tükenmeden birkaç el yazması eser daha ele geçirebildi. Sonrasında Jarring, bu alı veri i *Veckojournalen* adlı haftalık dergiyle yürütmeye çalı tı. Ancak Roze Ahun, yayınların içeri ine de il sayfaların ölçülerine önem verdi inden bu dergiyle ilgilenmedi. Roze Ahun bu gazeteleri yerli bir terziye satmı tı. K1 geldi inde Do u Türkistan'daki insanlar, ayak bileklerine kadar uzana için yünlü bir palto giyiyorlardı. Bu paltoların arkasına terzi yünle birlikte gazeteleri de dikmi ti. *Sydsvenskan* Gazetesinin açılmı iki sayfası, paltoların sırt kısımlarını tam anlamıyla kapatmı ve en so uk çöl rüzgârlarına kar ı insanları korumu tu.⁶

⁴ Gunnar Jarring, *Åter till Kashgar*, Stockholm 1979, s. 31, 74-88, 91, 203, 215.

⁵ Age, s. 120-126.

⁶ Age, s. 124-125; Gunnar Jarring, "Bokhandel i Östturkestan", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, 22 Nisan 1934, s. 12.

- Hoten ve Kaşgar'dan: Gunnar Jarring ve Jarring Koleksiyonu

Jarring, koleksiyonun esasını tekil eden ve 72 tanesini 1931 yılında üniversite kütüphanesinin satın aldığı 115 el yazması eserle Lund'a geri döndü. Jarring'ın bu girişi üzerine üniversite kütüphanesi, koleksiyonu genel letmeye 1931 ve 1932'de David Gustafsson ve Gustaf Raquette adlı misyonerlerden Doğu Türkistan el yazmalarını satın alarak devam etti.⁷ Koleksiyon, yukarıda anılan ve Jarring'den sağlanan yazma eserlerle yetinmeyip ayrıca da bahsi geçecek sveçli misyonerlerden temin edilen eserlerle de 1997 yılına kadar envanterini devamlı zenginleştirdi.

Doğu Türkistan'da sveç Misyonerlik Faaliyetleri

sveç Misyonerlik Ahdi Kilisesi, (zaman zaman sveç Misyoner Topluluğu olarak da çevrilen) 1894-1938 yılları arasında; Kaşgar, Yarkent ve Yeni Hisar'da Müslüman nüfus arasında misyonerlik çalışmaları yürüttü. Hıristiyan olduklarında aileleri tarafından öldürülecek, hatta idam cezası tehlikesi ile karşı karşıya kalacak olan ve İslam dinine sıkı sıkıya inanmış Müslümanların din değiştirmelerini sağlamak için çalışıyordu. Misyonerler; tıbbî bakım, yetimhaneler, kızlar ve erkekler için okullar ve zanaatkarlık eğitimimi gibi bugün teknik destekler olarak adlandırılan hizmetlere yoğunlaştı. Misyonerler, misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmek için bölgenin dilini öğrendiler ve dinî karakterli metinlerin yanında okul kitaplarından da birçok çeviri yaptılar. Çevirilerin Doğu Türkçesinin dilbilgisine uygun olarak yapılmasında, yerli ahalden okuyup yazanlar misyonerlere yardım etti. O zamanlarda bu dilin resmen tanınan bir yazımı yoktu. Misyonerler, Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin yazımını da içeren Doğu Türkçesine uygun bir imla meydana getirmeye çalıştılar. Uygurcaya ait sveççe bir gramer kitabı ve sözlük, önceleri tıp doktoru olarak bir istasyonda görev yaparken daha sonraları Lund Üniversitesinde Türk Dilleri okutmanı olan Gustaf Raquette tarafından telif edilmişti. sveç Misyonerlik Heyeti 1938'de dramatik şartlar altında ülkeyi terk etmek zorunda kaldı ve bir daha geriye dönmedi.⁸ Gunnar Jarring başta olmak üzere çoğu misyoner, hem kendi telifleri hem de Doğu Türkistan'daki yerel pazarlarda gerek satın alarak gerekse kopya ederek temin ettikleri el yazma eserlerle Jarring Koleksiyonuna katkıda bulundu. Birçok el yazma eser; Gustaf Ahlbert (1884-1943; 109 yazma), David Gustafsson (1879-1963; 75 yazma), Sigfrid Moen (1897-1989; 59 yazma), Gustaf (1871-1945) ve Hanna Raquette (1884-1979; 48 yazma), Oskar Hermansson (1889-1951; 42 yazma) ve Gunnar Hermansson (1895-1962; 31 yazma) adlı kişiler tarafından kütüphaneye bağışlandı.

sveç Misyonerli i Matbaası

sveçli misyonerler, telif ve çeviri eserlerini ne edebilmek için Doğu Türkistan'ın güney bölgelerinde, Kaşgar'da, o dönemde ilk ve tek olan basımevini kurdular. Misyonerler, kendi ve diğer dinî kitapların yanında dinî karakterli olmayan metinlerin de çevirilerini ve buna ek olarak ilk Doğu Türkistan yıllarını da yayınladılar. Misyonerler mesela Kaşgar'daki yabancı ülke konsoloslukları için onların ticari matrahlarını da yayınladılar. Bunun yanı sıra misyonerler, baskı teknikleri konusunda yerli ahaliyi eğitiler. 1930'larda, devrim yıllarında, değişen liderler için düzenlenmiş banka kayıtları ve kitapçıları da basmaya zorlandılar. Gunnar Jarring bu matbaa

⁷ Ayrıca bakınız: Per Ekström; Ulla Ehrensverd, "A Note on the Jarring Collection of Eastern Turki and other Oriental Manuscripts in Lund University Library", **Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday 12 October 1987**, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, vol. 1, Stockholm 1988, s. 187-191; Lunds universitetsbiblioteks årsberättelse 1/7 1931 - 30/6 1932, Lund 1932, s. 7-8; Lunds universitetsbiblioteks årsberättelse 1/7 1932 - 30/6 1935, Lund 1936, p. 9

⁸ John Hultvall tarafından yazılan **Mission och revolution i Centralasien: Svenska Missionsförbundets mission i Östturkestan 1892 - 1938**, Stockholm: Gummesson 1981. [Türkistan'da sveç Misyonerli iinin Tarihi 1892-1938] adlı kitabın bazı kısımlarının İngilizce çevirisine ulaşılabilir: http://missionskyrkan.se/upload/6510/Book202c_rat_tablfofcont.pdf?epslanguage=sv

hakkında bildiklerini katalog ekinde hazırladı ı eserinde yazdı.⁹ Jarring, elinde bulunan ve bu matbaada basılmış yayınların hemen hepsini Lund Üniversitesi Kütüphanesine ba ıladı.”

Jarring Koleksiyonu

Jarring Koleksiyonu, 560 tane yazma eseri ihtiva etmektedir. Toplamı neredeyse 1100 belge olan derlemeler, koleksiyonun büyük bir ço unlu unu olu turmaktadır. Koleksiyon, birbirinden ba ımsız sayfalar ve uzun rulolardan birbirine sıkıca ba lanmış fasiküllere kadar her tür eseri içermektedir. El yazması eserler, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar farklı dönemlere aittir. Bu yazma eserlerin ço u Hoten’de üretilen yöresel bir kâ it üzerine yazılmış tır. El yazması eserlerin, % 75’i Ça atayca veya Uygurca, %15’i Arapça ve % 10’u Farsçadır. Bunların dı nda çok az sayıda Mo olca, Tibetçe, Urduca ve Özbekçe yazma eser de mevcuttur. Bu dünyadaki en büyük üçüncü Do u Türkistan yazmaları koleksiyonudur. Savaşlar, devrimler ve modernizasyonlarla geçen son 150 yıl, Do u Türkistan’ın yazılı kültürel mirasına ciddi zararlar vermişti. Gunnar Jarring ve sveçli misyonerler sayesinde bu kültürel mirasın büyük bir kısmı Lund Üniversitesinde koruma altına alındı. Koleksiyon, Do u Türkistan kültürünü ve toplumunu yansıtan klasik ve folklorik edebi metinlerin yanı sıra slamîyet’e dair dini yazmalar, tarihî ve kanunî evraklar ile tıp, ticaret ve tasavvuf vb. hakkındaki risaleler ve ayrıca Do u Türkistan’daki sveç misyonerlik faaliyetleriyle ilgili kayıtlar gibi birçok türden örnek bir seçkiyi bünyesinde barındırmaktadır.

Koleksiyondan Örnekler

Buradaki kısa tanıtlar bile koleksiyonun ne kadar farklı türden eseri içerdiğini gösterir:

Nevayî Divanı (Prov. 450)

Jarring’in yaptığı ba ılarla veya Jarring’e müracaatla daha sonradan do rudan üniversite kütüphanesinin elde ettikleriyle olu turulan koleksiyonda, yalnızca birkaç tane muhte em eser bulunmaktadır. Bunun sebebi estetik nedenlerden ziyade tarihî, kültürel ve filolojik bakı açısıyla Gunnar Jarring ve di er misyonerlerin ba ka yazma nüshaları toplamamalarıdır. Bu yazma eserlerin en me huru Ça atay airi Mir Ali ir Nevayî (1441-1501) tarafından yazılan divandır. Nevayî, bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Herat’ta Timurlular Devleti adına çalı an bir yöneticiydi. Ça atay edebiyatının en büyük temsilcisi olarak de erlendirilen Nevayî, ça da ları tarafından da Türkçe yazan airlerin en büyü ü olarak kabul edilirdi. Onun eserleri Türk halkları ve dilleri üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir.¹⁰ Nevayî’nin Hamse’sinin ve Divan’ınının birer çift muazzam nüshası ile uzun ve kısa iirlerinin yer aldığı küçük yazmalar da Jarring Koleksiyonunda yer almaktadır. 18. yüzyıl Ke mir ekolüne isnat edilen ve çokça tezhipte süslenmiş 35 minyatür de Prov 450. numaralı kayıta bulunmaktadır.

Do u Türkistan Münazaraları (Prov. 207, 208:4, 302:2)

Gunnar Jarring, Uygur dilinin telaffuzu konusunda uzmanla mıştı. Ayrıca bazı münazara iirlerinin yani alegorik tartışmaların da içinde yer aldığı müdü ü Uygur edebiyatıyla da yakından ilgiliydi. Söz konusu numarayla kayıtlı metinler, daha çok Arapça ve Farsça varyantlarıyla bilinen bir iir türüdür. Bu türde mümkün oldu u kadar etkili ve ikna edici bir biçimde iirsel ve sözlü bir tartışma icra edilir. Jarring, koleksiyondaki münazaraların ikisinin (Meyvelerin Münazarası ve At ile Devenin Sohbeti) yazı çevrimini yapıp, ngilizceye aktararak metnin erhini tıpkıbasımıyla birlikte yayınladı.

⁹ Gunnar Jarring, **Prints from Kashghar**, [Kashgar’dan Yayınlar] Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, vol. 3, Stockholm 1991.

¹⁰ M. E. Subtelny, "Mir ‘Ali Shir Nawa‘i", **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden 1993, s. 90-93.

Yakup Bey Tarihi (Prov. 115, 116, 117, 163, 197, 478)

Koleksiyondaki tarihî yazmalar arasında bilim camiası tarafından kaynak olarak gösterilen eserlerden en fazla dikkat çekenini, 1864-1877 yılları arasında Kaşgar'da hüküm süren Müslüman lider Yakup Bey ve onun yönetimi hakkında olanlardır. 1864'teki isyanın ardından King Hanedanı yönetimi Doğu Türkistan topraklarından çıkarıldı. Böylece tarihte ilk kez bölge ahalisi bağımsız bir ulus olarak Yakup Bey'in idaresi altında bir araya getirildi. Yakup Bey'in ölümüyle birlikte bu ulus devletin de varlığı sona erdi. Hemen sonrasında da Çinliler bölgeyi tekrar istila ettiler. Söz konusu dönem, kısa olmasına rağmen Uygur halkı arasında milliyetçiliğin ve halkın kendine duyduğu saygının uyanması açısından Doğu Türkistan tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yine bu süreçte, King Hanedanının kurulduğu 1644 yılından beri ilk kez bu koca topraklar, Çin denetiminden kurtuldu. Bu hadise, daha sonraki dönemlerde Çin'in politikasını belirleyen sonuçlara da sahiptir. Yakup Bey devri, ayrıca yerli yazarların tarih yazıcılığına başlamasına yol açmıştır.¹¹

Ya mur Duacası Risalesi/Yadacı Risalesi (Prov. 53)

Ya mur duası yapan kişinin el kitabı mahiyetindeki bu eser, ya murun nasıl dırılacağını izah etmektedir. Jarring 1930'da Kaşgar'a gittiğinde burada hala ya mur duası uygulamaları vardı. Buradaki ahali ya muru nasıl dıracağını ve ayetleri ya arsa ya muru nasıl durduracağını biliyordu. Ya mur ya dırma pratikleri, Orta Asya'da oldukça uzun bir geçmişi e sahiptir. Cengiz Han ve Timurlenk gibi hükümdarlar sefere çıkarken ya mur ya dırma icracılarını da beraberlerinde götürürdüler. Bu icracılar, fırtına çıkarabilir, kar ve dolu ya dırabilirlerdi. Bunun yanında dümanların kafalarını kırarak için bu yeteneklerini kullanmaya zorlanırlardı.¹²

Lewis Wallace Ben Hur (Prov. 119)

Hristiyan Uygur Jacob Stephen'in hatıratında hakkında bilgi verdiği¹³ bu el yazması eserin trajik bir hikâyesi var. 1933 Nisanında Jacob Stephen, Yarkent'teki misyoner kız okulunda öğretmen olarak çalışırken yakın arkadaşı Habil, Lewis Wallace'ın Ben Hur [1880] adlı eserini Uygurcaya tercüme eden Rev. Oskar Hermansson'a yardımcı olmak üzere Yarkent'teki misyoner merkezini ziyaret etti. Bundan iki yıl önce ise Sincan'ın kuzeyinde Hoca Niyaz Hacı önderliğinde önceleri Çin hükümetine karşı girişilen ve daha sonraları ise bütün kâfirlere yönelik kutsal bir cihada dönüşen Müslüman isyanı başlamıştı. Bu başkaldırı, 1933'te Yarkent'e ulaştığında, güneydeki Abdullah adlı Hotenli bir lider önderliğinde yürütülen başka bir slamî isyan çoktan başlamıştı. İsyancılar her iki taraftan yaklaşırken misyonerler ve Hristiyanlar kendi çabalarıyla buradaki misyoner merkezi etrafında barikatlar kurdular. Sveç hükümeti, ülkeyi terk etmeleri için misyonerlerden ricada bulundu. Jacob Stephen ve Habil, her akşam, ibadetten önce yüksek sesle Ben Hur adlı el yazması eserden okurlardı. Müslüman asilerin elebaşısı Abdullah, şehre ulaştığında tüm misyonerleri ve Hristiyanları hapse attı. Habil idam edildi, diğerleri ise hayatta kalmayı başardı. Jacob Stephen, Hindistan'a kaçmayı becerdi ve sonunda Sveç'e yerleşti. Söz konusu el yazması eser, Güney Sincan'daki sıkıntılar nedeniyle hiçbir zaman basılamayan çevirinin ikinci kısmıdır. Ben Hur çevirisinin birinci kısmı ise Kaşgar'daki misyoner matbaasında 1935 yılında yayınlandı (PFK 1935:7)¹⁴ Jacob Stephen, kendisinin istinsah ettiği bazı eserlerle birlikte bu çevirilerin el yazması nüshalarının her ikisini de Jarring Koleksiyonuna bağışladı. Stephen'in

¹¹ Ho-dong Kim, *Holy War in China: The Muslim Rebellion and State in Chinese Central Asia, 1864 - 1877*, Stanford University Press 2004, s. 13-14.

¹² Gunnar Jarring, *Åter till Kashgar*, Stockholm 1979, p. 122.

¹³ Jacob Stephen, *Flykting för Kristi skull, Missionsförbundets Förlag*, Stockholm 1947, s. 24-39.

¹⁴ Gunnar Jarring, *Prints from Kashgar*, Stockholm 1991, p. 100.

ba ı ladı ı eserler arasında elle yazılmı ıngilizce-Uygurca bir sözlük (Prov. 546) ile Uygurca Yeni Ahit'ten kendi yaptı ı ses kayıtları (Prov. 536) da mevcuttur.

Jarring'in Kendi El Yazısıyla Hazırladı ı Katalog

Gunnar Jarring, 1982-1997 yılları arasında el yazması eserlerin muhtasar bir ıngilizce katalo unu hazırlamakla me gul oldu. Jarring, geçici düzenleme olarak kendi el yazısıyla bir katalog hazırladı. Katalog, kütüphanede yalnızca bir danı ma kayna ı olarak kullanıldı. Bu kaynakta, el yazması eserlere (Prov. 1) ekinde geçici tasnif numaraları verildi. Katalo u yeniden gözden geçirme ve yayınlama hedefi hiçbir zaman geçikle medi. Ancak literatürde bu geçici tasnif numaralarına atıfta bulunuldu ve bu numaralar kalıcı tasnif numaraları haline geldi.

Muhafaza ve Temin

Koleksiyonunun muhtasar mahiyetteki, on-line ula ılabilir bir katalo unu yapmak ve el yazması eserlerin muhafaza durumuyla ilgilenmek amacıyla bir proje sunulmu tur. Bu proje halihazırda devam etmektedir. Projenin birinci a ması, Marianne ve Marcus Wallenberg Vakfının cömert ba ı ları sayesinde hemen hemen tamamlandı. İmdiye kadar bütün el yazması eserlerin fiziksel durum etütleri yapıldı. Yazma eserler fiziksel açıdan; iyi, vasat, kötü ve kullanılmaz gibi dört sınıfa ayrıldı. Kötü ve kullanılmaz halde olan eserlerin acilen korumaya alınmaya ihtiyacı vardı. Bu tip yazmaları saklamak üzere her bir eser için özel muhafaza kutuları sipari verildi.

Proje kapsamında, koleksiyonun yaklaşık yüzde onunun mümkün olan en yüksek standartlarda dijital görüntüleri elde edilecek ve kütüphanenin web sitesinde bu görüntüler yayınlanacak. Yazma eserlerin bir kısmı, daha önceden siyah-beyaz mikro filmlerle foto raflanmı tı. Bunlar, Japonya'daki ORIAS projesini yapan Dr. Jun Sugawara tarafından kütüphaneye cömertçe sunuldu.

İmdiye kadarki mevcut katalog girdileri, büyük oranda el yazması eserlerin fiziksel durumlarına dair bilgileri içermektedir. Bunun yanında proje sürecinde içeri e ilkin temel yazı ba ı lıkları girilmi tir. Arap harfleriyle yazıldı ı için Do u Türkçesi metni eklemek henüz mümkün de ildir. Jarring'in el yazısıyla telif etti i katalog taranarak görüntülerine eri ilmesi için ilgili oldu u girdiye bir ba lantı linki de konulmu tur.¹⁵

¹⁵ [Ç.N.] Burada yazar katalogda gözlemlenebilecek her türlü aksaklık ve eksikliklerin kendilerine bildirilmesini rica etmekte ve yapılacak tüm görü ve düzeltmeler için tekkürlerini dile getirmektedir.

KAYNAKLAR

- DWYER, Arienne M., **The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse, Policy Studies 15**, East-West Center, Washington 2005.
- EKSTRÖM Per – EHRENSVÄRD Ulla, "A Note on the Jarring Collection of Eastern Turki and other Oriental Manuscripts in Lund University Library", **Turcica et Orientalia. Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday 12 October 1987**, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, vol. 1, Stockholm 1988.
- http://missionskyrkan.se/upload/6510/Book202c_rat_tablfofcont.pdf?epslanguage=sv
- <http://orient4.orient.su.se/centralasia/JarringSamling.doc>
- <http://www.eastwestcenter.org/stored/pdfs/PS015.pdf>
- <http://www6.ub.lu.se/externt/dokument/pdf/jarring/Kashgar/FromKhotanKashghar.pdf>
- Hultvall, John, **Mission och revolution i Centralasien: Svenska Missionsförbundets mission i Östturkestan 1892 - 1938**, (Türkistan'da sveç Misyonerli inin Tarihi 1892-1938), Stockholm: Gummesson 1981.
- JARR NG, Gunnar, **Return to Kashgar: Central Asian memoirs in the present**, Durham, N. C.: Duke 1986.
- _____, "Bokhandel i Östturkestan", **Sydsvenska Dagbladet Snällposten**, 22 Nisan 1934.
- _____, **Åter till Kashgar: Memoarer i nuet**, Stockholm: Bonniers 1979.
- _____, **Prints from Kashghar**, (Ka gar'dan Yayınlar), Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, vol. 3, Stockholm 1991.
- K M, Ho-dong, **Holy War in China: The Muslim Rebellion and State in Chinese Central Asia, 1864 - 1877**, Stanford University Press, 2004.
- SCHLYTER, Birgit N., "Gunnar Jarrings Centralasiensamling", **Dragomanen, Årsskrift utgiven av Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul och Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner**, Årg. 6, 2002, s.37-49.
- STEPHEN, Jacob, **Flykting för Kristi skull**, Missionsförbundets Förlag, Stockholm 1947.
- SUBTELNY, M. E., "Mir 'Ali Shir Nawa'i", **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden 1993.